

OSMANLI-SONRASI ULUS-İNŞA SÜRECİNİN EDEBİYATTA YANSIMALARI: İVAN VAZOV'UN *BOYUNDURUK ALTINDA'SI*

Ümit ESER*

Öz

1890'lar ile 1910'lu yıllar arasındaki dönem genellikle Bulgar edebiyatının "Altın çağı" olarak bilinir. Bulgar edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilen ve edebiyatın her dalında eserler veren İvan Vazov (1850-1921), yeni kurulan Bulgar ulus-devleti için bir edebiyat ve kültür yaratmayı amaçladı. Şiir, nesir, seyahat yazıları, denemeler ve piyesler şeklinde eserler kaleme aldı ve ölümüne kadar "Bulgar edebiyatının en saygın ve yaşlı yazarı" payesinden istifade etti. Osmanlı topraklarında doğan İvan Vazov, Bulgaristan Prensiğinin kurulmasıyla beraber yeni devletin milliyetçi seçkinlerinden biri haline geldi. Eserleri, Bulgar milliyetçi söyleminin oluşuma katkıda bulundu ve Bulgar eğitim sistemindeki ders kitapları arasında bugüne dek vazgeçilmez bir konum işgal etti. Bu çalışma, İvan Vazov'un 1876 Nisan İsyanı'nı ele alan en bilinen romanı *Boyunduruk Altında'nın* Bulgar ulus-devlet inşa sürecinin şekillendirdiğini ve Bulgar milliyetçi söyleminin oluşumuna katkıda bulunduğunun altını çizer. Bu romanın Bulgar milliyetçi söyleminin oluşumuna tematik katkıları (i) Bulgar milliyetçiliği sözlüğünden Osmanlı yönetimine yakın bir toplumsal grup olan 'çorbacı'ların yerinin yeniden belirlenmesi, (ii) ulusal bilincin oluşumu adına şiddetin kutsanması, (iii) tipik bir ulusal/ulusal özellikler taşıyan peyzajın inşa edilmesi ve (iv) Osmanlı egemenliğine karşı 'ebedî nefret' söyleminin oluşumu.

Anahtar Kelimeler

İvan Vazov, Boyunduruk Altında, Ulus-inşa Süreci, Bulgar Milliyetçiliği, Osmanlı Devleti

REFLECTIONS OF NATION-BUILDING PROCESS OVER THE LITERATURE IN THE POST-OTTOMAN PERIOD: *UNDER THE YOKE* BY IVAN VAZOV

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Konya/Türkiye.
ueser@erbakan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4292-3896
Makalenin Gönderilme Tarihi: 05.02.2019
Makalenin Kabul Tarihi: 08.03.2019
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25.03.2019
Makalenin Türü: Araştırma

Abstract

The period between the 1890s and 1910s is generally recognized as the 'Golden Age' of the Bulgarian letters. Ivan Vazov (1850-1921), who was accepted as one of the prominent figures of the Bulgarian literature and whose works extended as far as all genres of the Bulgarian literature during his lifetime, aimed to create a national literature and culture for newly-established Bulgaria. He composed works in the forms of poetry, prose, travel sketches, essays, and plays, and held the place of elder statesman of Bulgarian letters until his death. Vazov, who was born in the Ottoman world, became one of the nationalist elites of the new Bulgarian state with the establishment of Princedom. His works contributed to the formation of the Bulgarian nationalist discourse and have remained indispensable for the textbooks in the Bulgarian schooling system even until today.

This study highlights that Under the Yoke, Vazov's most famous novel, may be read in order to discover the clues about the Bulgarian nation-building process and how this book contributed to the formation of the Bulgarian nationalist discourse. The main thematic contributions of this novel to the Bulgarian nationalist discourse were (i) re-assessment of the place of chorbadzhis which is a social group close to the Ottoman administration in the Bulgarian nationalist dictionary, (ii) celebration of violence for the sake of national consciousness, (iii) construction of a typical national landscape, and (iv) formation of a discourse of 'eternal hatred' against the Ottoman rule.

Keywords

Ivan Vazov, Under the Yoke, Nation-building, Bulgarian Nationalism, Ottoman Empire

GİRİŞ

Tarihsel sosyoloji perspektifiyle ele alındığında, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarında cereyan eden *Vüzrazhdane* veya Bulgar Rönesansı olarak da bilinen Bulgaristan'daki milliyetçi canlanma, klasik yolu izledi. Seçkin milliyetçiliğinin inşasını kapitalist gelişmelerle başarılı bir şekilde ilişkilendiren Çek tarihçi ve siyaset kuramcısı Miroslav Hroch, Doğu ve Kuzey Avrupa'daki "küçük uluslar" arasında milliyetçilik fikrinin gelişiminin safhalarını, en önemli eserlerinden biri olan ve milliyetçilik çalışmalarının klasiklerinden biri sayılan *Avrupa'da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi* adlı çalışmasında incelemiştir. Hroch, modellemesinde "küçük uluslar" arasında milliyetçilik ideolojisinin gelişiminin ilk safhası olan A Aşaması'nda standartlaşmamış "gündelik dilin övüldüğünü ve muhafaza edildiğini" göstermektedir. Bu aşamada birkaç eğitilmiş bilim adamı ve piskopos, ulusal gruplarının belli başlı tarihi olaylarda oynadığı rolle ilgili bazı edebî eserler veya anadillerinin metnedildiği sözlükler yayınlamışlardır. Bu eserler genellikle dil ve tarih ile ilgiliydi. Hroch, A Aşaması'ndaki bu entelektüel hareketlerin politik bir program içermediğini savunmaktadır. Bu tür çalışmaların özellikle dil ile ilgili olanlarında, [dilin] "estetik değerleri, her türlü duyguyu ifade etme veya bilgiyi aktarma becerisi ve yerel dilin tarihsel değerleri" övgüyle sunulmuştur. Bu evre Batı Avrupa bağlamında Aydınlanma Çağı ya da bazen daha öncesine denk gelirken, Bulgar edebî tarihinde 18. yüzyılın ikinci yarısındaki iki temel eser — ikisi de Ortodoks din adamı olan Paisiy Hilendarski'nin *Slav-Bulgar Tarihi (Istoriya Slavyanobolgarskaya)* ve Vračalı Sofroni'nin *Günahkâr Sofroni'nin Çileli Hayat Hikâyesi (Jitie i Stradaniya Grešnogo Sofroniya)* — bu aşamayı temsil etmektedir. İkinci aşama olan B Aşaması, "kültürel standardizasyonun bir parçası" olarak "dil planlaması ve kodlanması" dönemidir. Yerel dil kodlandığı bu aşamaya kadar, bölgesel lehçeler şeklinde var olmuştu. Batı Avrupalı alimler, bütün Güney Slavlarını (Bulgarlar, Sırlar, Hırvatlar vb.) bu aşamaya kadar yekpare bir etnik grup olarak görüyorlardı.¹ 19. yüzyıla kadar, "Dalmaçyalı", "Hırvat", "Slavon" ve "Bulgar" gibi dar terimler coğrafi veya meslekî anlamlar taşıyordu. B Aşaması, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Katolik ve Protestan misyonerlerin Osmanlı'nın Rumeli topraklarındaki farklı Slav diyalektleri konuşan Ortodoks Hıristiyan cemaatler arasındaki yaygın faaliyetlerinde de fark edilebilir. Bazı yerli akademisyenler de bu dilin standardizasyonu sürecine katıldılar. Bu aşamada,

¹ John V. A. Fine, Jr., *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early Modern Periods*, University of Michigan Press, Ann Arbor 2006, ss. 277-280, 355-358 ve 448-452.

yerel liderler 19. yüzyılın başlarında bir ulus fikrine inanıyorlardı. Bununla birlikte, milliyetçilik fikrinin takipçileri hâlâ küçük bir gruptu. C Aşaması ise “ulusal dilin entelektüelleşmesi” dönemidir. Bu aşamanın sonunda, milliyetçi ideoloji gerçek bir ajitasyon haline geldi ve milliyetçi aydınlar bunu kitlelere yaymaya çalıştı.² Bu yazının birinci bölümünde A ve B Aşamaları proto-milliyetçi dönemi Bulgar bağlamında incelenecektir. 19. yüzyılda Bulgar edebiyatının en önemli yazarı kabul edilen Ivan Vazov'un Bulgar edebî çevrelerindeki konumu, ikinci bölümde kısaca ele alınacaktır. Çalışmanın üçüncü, son ve en önemli kısımda, Ivan Vazov'un ana eseri olan *Bo-yunduruk Altında (Pod Igoto)* romanı Hroch'un C Aşamasına denk gelen ve ulus-inşa döneminin bir ürünü olarak özel bir vurgu ile incelenecektir. Bu kitabın Bulgar milliyetçi söyleminin oluşumuna katkıları detaylı olarak ele alınacaktır.

I. BULGAR İNTELLİGENTSİASININ PROTO-MİLLİYETÇİ DÖNEMİ

Richard Crampton'un işaret ettiği gibi, Bulgar milliyetçi canlanmasının (Hroch'un A ve B Aşamaları) ardışık üç süreci vardır: kültürel canlanma, İstanbul Patrikhanesi'nden ayrı bir Bulgar kilisesi için mücadele ve siyasi bağımsızlık mücadelesi.³ Kültürel canlanma evresi incelendiğinde, 19. Yüzyılın ilk yarısında loncaların, “çitalište” olarak adlandırılan okuma salonlarının⁴ ve okulların toplumsal hizmetler için maddî kaynaklar ve mekan sağlamaya başladıkları anlaşılmaktadır. Slavca konuşan Ortodoks toplulukları arasındaki bu kültürel canlanma, 1830'larda Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik gelişmelerle de desteklenmiştir. 1838'de İngiltere ile yapılan ve Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de yetiştirilen bazı ürünler üzerindeki öncelikli satın alma hakkını kaldıran Balta Limanı Ticaret Antlaşması, Rumeli topraklarının doğu kısmında Hıristiyan toprak sahibi bir grubun ortaya çıkması sürecini tetikleyecekti. Ayrıca, Balkan Dağları arasındaki vadilerde yer alan ve aba ismi verilen ağır yünlü bir kumaşın üretildiği proto-sanayi kentleri, 1826'da yeniçeri ordusunun kaldırılmasından müspet yönde etkilendi. Yeniçeri ordusunun kaldırılmasıyla birlikte aba ve gaytan üretimi üzerine uzmanlaşan bu kentler, yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye

² Miroslav Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Compositions of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, (çev.) Ben Fowkes, Cambridge University Press, Cambridge 1985, ss. 22-25 ve Miroslav Hroch, “The Social Interpretation of Linguistic Demands in European National Movements”, in *Regional and National Identities in Europe in the XIXth and XXth Centuries*, (der.) Heinz-Gerhard Haupt, Michael G. Müller & Stuart Woolf, Kluwer Law International, Lahey 1998, ss. 75-80.

³ Richard J. Crampton, *Bulgaria, 1878-1918: A History*, East European Monographs/Columbia University Press, New York 1983, s. 313-338.

⁴ Age., ss. 12-19 and Richard J. Crampton, “Bulgarian Society in the Early 19th Century”, *Balkan Society in the Age of Greek Independence*, (der.) Richard Clogg, Macmillan Press, Londra 1981, s. 160.

ordusunun ihtiyaç duyduğu üniformaların hammaddesini tedarik etmeye başladılar.⁵ 1834 yılında Bulgarca eğitim veren ilkokul bu proto-sanayi kentlerinden biri olan Gabrovo'da kuruldu. Avrupa'da gelişen farklı siyasi düşünce ekolleri, 1840'lı yıllardan itibaren Avusturya İmparatorluğu, Rusya ve Osmanlı Devleti'nin büyük şehirlerindeki Bulgar tüccar gruplarını ve onların edebî ürünlerine tesir etmeye başladı.⁶ Osmanlı hakimiyetini yıkmayı amaçlayan ve özellikle Orta Avrupa'da gelişen Romantik akımdan etkilenen orta sınıf bu edebî ürünlerin tedavüle alındığı eğitim kurumlarını şekillendirdi. Muhtemelen, Bulgarların kültürel kimliği 19. yüzyılın şafağında Arnavutlar dışındaki tüm Balkan halkları arasında en az gelişmiş olanıydı. Bununla birlikte, 1876 baharında Bulgar milliyetçi seçkinleri, bu kültürel yeniden canlanma dönemi ve 1870'de Eksarhane'nin kurulması ile 'Bulgar Milleti'nin Babiali tarafından resmen tanınmasıyla Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarında en gelişmiş kültürel kurumlar ağına ve Rumların ardından en uygun ulusal kimliğe sahip olacaktı.

Peç Patrikliği ve Ohri Başpiskoposluğu sırasıyla 1766 ve 1767'de tasfiye edildiği için, 18. yüzyıldan itibaren pek çok Slavca konuşan rahip Slavlık bilinci Osmanlı Devleti'ndeki Rum ağırlıklı Ortodoks manastırlarından daha gelişmiş olan Rusya'da eğitime başlandı.⁷ 1841'de Niş'te toplumsal huzursuzluğa sebep olan isyancıların taleplerinden biri 'en azından dillerini anlayabilen piskoposlar' idi. Bazı Bulgar din adamlarının İstanbul Patrikhanesi'nden bağımsız bir kilise kurmak için talepleri başladığında, hem Rus hem de Osmanlı devlet adamları, Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim dinî topluluklardan biri olan *millet-i Rum* içerisinde herhangi bir bölünme görmeye hazır değildiler. Bir yandan, pan-Ortodoks politikaları henüz Panslavizm'e daralmamış olan Rus diplomatları açısından, *millet-i Rum* içerisindeki olası bir bölünme, İstanbul Patrikliği'nin gücünün zayıflaması ve Patrikhane'nin otoritesine karşı rakip merkezlerin ortaya çıkması anlamına gelebilirdi. Öte yandan, Osmanlı devlet adamları ise *millet-i Rum* içerisindeki diğer Yunanca konuşmayan toplulukların taleplerinden korkuyorlardı. Crampton'un belirttiği gibi, dinî/mezhepsel aidiyet Osmanlı millet sisteminde gayrimüslim toplulukların kültürel kimliğini belirlemesine rağmen, Bulgar kültürel seçkinleri bu modeli tersine çevirmeyi amaçladılar ve

⁵ Michel Palaret, *The Balkan Economies, c. 1800-1914: Evolution without Development*, Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge 2003, ss. 60-85.

⁶ C. E. Black, "The Influence of Western Political Thought", *The American Historical Review*, vol. 48, no. 3, (April 1943), s. 509.

⁷ Carole Rogel, "The Wandering Monk and the Balkan National Awakening", *Nationalism in a non-National State: The Dissolution of the Ottoman Empire*, (der.) W. Haddad and William Ochsenwald, Ohio State University Press, Ohio 1977, ss. 77-101.

dinî/mezhepsel aidiyetlerini ulusal farklılaşmanın bir sonucu haline getirmeye çalıştılar.

Bu iki Ortodoks dinî grubun rekabeti görüntüsü altındaki milliyetçi çatışmanın en meşum etkileri, 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki karma nüfuslu vilâyetlerinde, özellikle de Osmanlı Türkçesi'nde 'Vilâyet-ı Selâse', Batı dillerindeyse üç 'Makedon Vilâyetleri' olarak isimlendirilen Kosova, Manastır ve Selanik'te hissedildi. Bu çatışma iki bazen de üç farklı milliyetçi akımın — Yunan, Bulgar ve Sırp milliyetçilikleri — Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarındaki kendi paramiliter kuvvetleri olan çeteleri desteklemesine ve Balkanlar'daki Osmanlı yerleşimlerinin harap olmasına yol açtı. Bulgar Eksarhhanesinin kurulması, Balkan tarihindeki en inatçı milliyetçi ihtilaflardan biri olan Makedonya Sorununun zeminini hazırlamıştı.

1876 Nisan İsyanı (*Aprilsko Vŭstanie*), Bulgar milliyetçi tarih yazımında ulusal canlanmanın kahramanvarî doruk noktası olarak kabul edilir. İsyan-dan iki yıl sonra, Ortaçağ'dan beri ilk özerk Bulgar devleti kurulacaktı. Bununla birlikte, Bulgar seçkinleri devletlerini bu isyan sayesinde kuramamışlardı zira Bulgar ayaklanması bir ay içerisinde bastırılabilmişti. Nisan İsyanı, Bulgar milliyetçiliğinin zayıflığını göstermişti. Dahası, Bulgar aydınları, Bulgar köylülerin Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmedeki isteksizliğini idrak edememişlerdi. Bükreş'te kurulan Bulgar Devrimci Merkez Komitesi isyan sırasında organizatör rolünü üstlense de, isyancıların net bir stratejisi yoktu.⁸ Bu komite Bulgar köylüleri topyekun ayaklandırmada başarısız oldu. İntelligentsia tarafından Bulgar milliyetçi hareketinin askerleri rolünü oynamaya zorlanan Bulgar köylüler, Hersek köylülerinden farklı olarak silah taşıma alışkanlığına da sahip değildiler.⁹

Devrimci komitenin 1870'lerde kurulmasıyla birlikte, dört Bulgar milliyetçi aydını, Georgi Rakovski, Vasil Levski, Lyuben Karavelov ve Hristo Botev, Osmanlı yönetimine karşı bir komplo kurmayı tasarladı. Nisan Ayaklanmasının 1876'da başarısız olmasına ve büyük bir felakete yol açmasına rağmen, bu şahsiyetler 1880'lerde ve 1890'larda yeni Bulgar devletinin yazarları, tarihçileri ve edebiyatçıları tarafından kahramanlar olarak sunuldu. Bugün bile, Rakovski, Levski, Karavelov ve Botev, Bulgar ulusal kimliğinin "devrim kahramanları" olarak merkezi simgeleridir. Bu dört insanın politik spektrumunda farklı yerleri vardı. Hepsi milliyetçi aydınlar olarak kabul edilse de, siyasî fikirleri farklıydı ve aralarında fikrî ihtilaflar vardı. Bul-

⁸ Bükreş'te kurulan Bulgar Devrimci Merkez Komitesi hakkında bkz. Vangel K. Sugareff, "The Constitution of the Bulgarian Revolutionary Central Committee", *The Journal of Modern History*, c. 4, no. 4, (Aralık 1932), ss. 572-580.

⁹ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, c. 3, (der.) Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, ss. 24-37.

gar devrimci geleneğinin kurucusu olan Rakovski, siyasi bir aktivist ve ajitatördü. Levski güçlü bir milliyetçiyken, Karavelov'un milliyetçi fikirleri bir Balkan konfederasyonu düşüncesinden etkilenmişti. Ona göre, yarımadanın halkları bu fikri uygulamazlarsa, büyük devletlerin araçları olarak kalacaklardı. Karavelov gibi, Rakovski de bir Balkan konfederasyonu fikrini destekledi. Siyasi özgürlükleri vurguladı ve Batı Avrupa'nın anayasal monarşilerine hayranlığını gizlemedi. Ona göre, Avrupa milliyetçiliği ve liberalizm, müstakbel Bulgar devletinin sorunlarına çözüm olabilirdi.¹⁰ Yine de, Karavelov, Rakovski'nin paramiliter yapılanmalar olan *çetalara* yönelik itimadını paylaşmıyordu. Karavelov, bazı Rus narodniklerinin fikirlerini takip etti ve başarılı bir ayaklanmadan önce insanların az sayıdaki adanmış "havariler" tarafından eğitilmesi gerektiğini iddia ediyordu. Neticede, Nisan İsyanı'nın bu önde gelen simaları idealist ve korkusuz insanlardı. Bununla birlikte, kötü planlanan isyan nedeniyle müstakbel yurttaşları için inanılmaz bir hüsrana hazırlanmışlardı.

II. BULGAR EDEBİYATINDA İVAN VAZOV'UN ÖNEMİ

1890'lar ile 1910'lar arasındaki süre Bulgar edebiyatının Altın Çağı olarak kabul edilir.¹¹ 1890'larda, sosyalist grup dışında, Bulgar edebiyatında farklı ajandaları olan iki grup mevcuttu. Vazov liderliğindeki ilk grup, yeni kurulan Bulgaristan için ulusal bir edebiyat ve kültür oluşturmayı amaçlıyordu. Pencho Slaveykov ve Krastyo Krastev başkanlığındaki ikinci grup, Bulgar kültürüne uluslararası bir karakter kazandırılmasını ve dünya kültürüne tam entegrasyonunu teşvik etmeyi hedefledi. Bununla birlikte, bu durum ikinci grubun milliyetçilik ideolojisinin tesirlerinden muaf olduğu anlamına gelmez. Vazov millî edebî motifler için Bulgar topraklarına ve Rusya'dan esinlenirken, Slaveykov ve Krastev, özellikle Almanya olmak üzere, Batı Avrupa'ya başvurdu. Örnek olarak, ulusun inşası için kan ve kan ilişkilerinin önemini vurgulayan Alman etkisi, Slaveykov'un Nisan İsyanı hakkındaki şiirsel destanı olan *Kan Şarkısı*'nda (Kürvava Pesen) fark edilebilir. Slaveykov, modernizm, bireycilik ve Avrupalılaşıma fikirlerinin destekçisiydi ve Bulgar Prensiği'nin edebiyatta resmî sesi olan Vazov'un zat kutbunu oluşturmuştu.¹² Hem Slaveykov hem de Vazov, Nobel Edebiyat Ödü-

¹⁰ C. E. Black, "The Influence of Western Political Thought", *The American Historical Review*, vol. 48, no. 3, (April 1943), s. 510.

¹¹ Charles A. Moser, "The Journal *Zlatorog* and Modern Bulgarian Letters", *The Slavic and East European Journal*, c. 7, no. 2, (Yaz 1963), s. 117.

¹² Marin V. Pundeff, "Resources for the Study of Twentieth-Century Bulgarian Literature", *The Slavic and East European Journal*, c. 16, no. 4, (Kış 1972), ss. 458-59.

lû'ne aday gösterildi.¹³ Özellikle Alfred Jensen, Vazov'un İsveç'teki Nobel Ödülü için en önde gelen ve ateşli destekçisi oldu.¹⁴

Modern Bulgar edebiyatının tarihinde, Ivan Vazov, merkezi ve dikkat çekici bir yere sahiptir.¹⁵ Edebî çalışmaları döneminin milliyetçi ruhuna şekil veren Vazov, Bulgar edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edildi ve yaşamı boyunca Bulgar edebiyatının bütün türlerinde eserler üretti. 1921'deki ölümüne kadar Bulgar edebiyatının önderi mevkiini elinde tuttu.¹⁶ Şiir, nesir, gezi skeçleri, denemeler ve oyunlar şeklinde eserler besteledi. *Boyunduruk Altında*'nın önsözünde kendisini "1876 Bulgar Ayaklanmasının vakanüvisi" olarak nitelendirdi. Dahası, milliyetçi bir şair olarak, iktidardaki milliyetçi seçkinlerle her zaman yakın temas halindeydi ve hükümette önemli görevlerde bulundu. 1887'de Konstantin Stoilov kabinesinde Eğitim Bakanı oldu.¹⁷ Vazov, Ivan Evstratiev Geshov ve *Sübranie*'nin (Bulgaristan Ulusal Meclisi) başkanı Todor Todorov ile beraber, 1885'te Doğu Rumeli'nin Bulgar Prenslığı'ne ilhak edilmesinin ardından Rusya'yla ilişkilerdeki anlaşmazlıkların çözümü için Rusya'ya gönderilen heyetin üyelerinden biriydi.¹⁸ Birinci Balkan Savaşı'nın patlak vermesinden önce, pek çok önemli şahsiyet gibi, Sofya'daki gösterilere katıldı ve Mayıs 1912'de Osmanlı'nın Makedonya topraklarındaki Hristiyanları kurtarmak için eylem çağrısında bulundu.¹⁹ Bulgar edebiyatının uzmanlarından birinin kabul ettiği gibi, "Vazov'un anavatanına olan aşkı çok hevesliydi, çok büyük ve doyum-suz tutkularla doluydu, öyle ki bu durum onun hümanizminin sorgulanmasına yol açtı".²⁰

¹³ Moser, "The Journal *Zlatorog*", s. 118.

¹⁴ Charles A. Moser, "National Renown and International Reputation: The Case of Ivan Vazov", *The Slavic and East European Journal*, c. 23, no. 1, (Bahar 1979), s. 90-91.

¹⁵ Ivan Vazov, 1850'de Balkan Dağlarının eteklerinde verimli bir kasaba olan Sopot'ta doğdu. Babasının küçük bir işletmesi vardı. Gençliğinde Filibe'deki lisede eğitim gördü. Öğretmenlerinden birisi Hristo Botev'in babasıydı. Mezun olduktan sonra, Sofya-Köstendil demiryolunun inşaatında çalıştı, bkz. Ellinor Grogan, "Obituary: Ivan Vazov", *The Slavonic Review*, c. 1, no. 1, Haziran 1922, ss. 225-226. İvan'ın başarılı bir iş adamı olmak için yeterli niteliklere sahip olmadığından şüphelenen babası, onu kendisini yalnızca ticarete adanması gerektiği Romanya'ya gönderdi. Buna rağmen, İvan zamanını Bulgar milliyetçi demeklerinin üyeleri arasında kendisini popüler kılan şiirler yazarak geçirdi. En nihayetinde de, Bulgar Devrimci Merkez Komitesi'nin üyelerinden biri oldu. 1876'da Nisan İsyanı patlak verince Tuna nehrini geçip, güneydeki Bulgar topluluklarının yanına katılmak için yola çıktı. İsyanın bastırılmasından sonra Vazov, tekrar Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik olan Romanya'ya kaçmak zorunda kaldı. İsyanı katılan babasının kasabasının diğer seçkinleriyle birlikte Osmanlı *başibozuk* kuvvetleri tarafından öldürüldüğü rivayet edilir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı birliklerinin Ruslar tarafından mağlup edilmesi ve 1878 Berlin Antlaşması ile özerk bir Bulgar Prenslığının kurulmasının hemen ardından, aynı yıl içinde Zıştovi'ye geri döndü, bkz. Alfred Werner, "Ivan Vazov", *Bozoks Abroad*, c. 24, no. 3, Yaz 1950, s. 243.

¹⁶ Moser, "The Journal *Zlatorog*", s. 120.

¹⁷ R. J. Crampton, *Bulgaria, 1878-1918: A History*, (New York: East European Monographs/Columbia University Press, 1983), s. 247.

¹⁸ Age., s. 167.

¹⁹ Age., ss. 407-409.

²⁰ Svetlozar Igov, *Istoriya na Bülgarskata Literatura*, Cielo, Sofya 2001, ss. 278-279.

III. BULGAR ULUS-İNŞA SÜRECİNİN BİR ÜRÜNÜ OLARAK BOYUNDURUK ALTINDA

Vazov'un Bulgar tarihine ve kültürüne yönelik ilgisi uluslararası bir üne kavuşmasında ona yardımcı oldu. En güçlü nesir eseri ve Bulgar milliyetçiliğinin meşhur tarihî romanı, 1893 yılında dönemin önemli dergilerinden biri olan *Folklor, Bilim ve Kitaplar Koleksiyonu*'nda (*Sbornik za Narodni Umotvoreniya, Nauka i Knizhnina*) bir dizi olarak yayımlandı. Vazov'un uluslararası şöhreti gül yağı üretim merkezi olan Balkan Dağları arasındaki Güller Vadisi'nde Ognyanov isimli bir Bulgar isyancının maceralarını anlattığı bu romanın üzerine inşa edilecekti.

1876'daki başarısız ayaklanmayı tasvir eden bu roman, Batı Avrupa'da ve Bulgaristan'da pek çok yazarın ve eleştirmenin dikkatini çekti. Her ne kadar Krastev ve Slaveykov bu kitabı eleştirmiş olsalar da, 1890'lar muhafazakarlık, söyleyiş basitliği, etnik-merkezcilik, milliyetçilik ve küçük kasaba erdemlerinin övgüsü için elverişli bir on yıldır. Yine de dönemin önemli İngiliz eleştirmeni Edmund Gosse, Vazov'un yapıtının 'evrensel estetik çekiciliği'ni vurgulamaktan geri kalmadı:

Her dilde, basmakalıp ifadelerle de olsa, çok basit fakat sanatsal bir şekilde üretilen, çok saf ve ateşli bir tutkunun nüfuz ettiği mükemmel bir cazibeyle dolu, çok insanî ve hassas, çok modern ama aynı zamanda da tok sözlü ve ilkel bu kahramanlık romanının aşırı nefaseti, tüm hayal gücü geniş okuyucuları ikna etmiş olmalıdır... Bu dikkate değer kitabın okurken eleştirmeni çarpan en ilk niteliği, tazeliği. Özgün biçiminde, bu tükenmemiş bir dilde eserler veren üstün yetenekli bir kişinin çalışması olması gerektiğinin farkına varmak zor değildir.²¹

Ayrıca, Georges Hateau'nun işaret ettiği gibi, *Boyunduruk Altında* 19. yüzyıl Bulgar toplumu hakkında bilgi edinmek isteyen yabancı okuyucuların dikkatini çekmeye devam etti.²² Buna eklenmesi gereken, bu romanın Bulgar ulus inşa süreciyle ilgili ip uçlarını elde etmek ve aynı zamanda romanın kendisinin Bulgar milliyetçi söyleminin oluşumuna nasıl katkıda bulunduğunu açığa çıkarmak için de incelenmesi gerektiğidir.

Tema I/ 'Çorbacı' Kavramının Bulgar Milliyetçi Sözlüğündeki Yerinin Belirlenmesi

Osmanlı idaresinin destekçileri olan toplumsal bir grup olarak görülen 'çorbacılar', 19. Yüzyılın ikinci yarısında Bulgar milliyetçi sözlüğünde aşağı-

²¹ Moser, "National Renown and International Reputation", s. 89 alıntılanan Edmund Gosse, "Introduction", Ivan Vazov, *Under the Yoke*, Heinemann, Londra 1894, ss. x-xi.

²² Moser, "National Renown and International Reputation", s. 88; ayrıca Georges Hateau, "Vazov, Poète National", *Panorama de la Littérature Bulgare Contemporaine*, Sagittaire, Paris 1936, s. 89.

layıcı bir terim olarak yer edinmişti. Bulgar milliyetçi tarihyazımında Osmanlı'nın Rumeli vilâyetlerindeki taşra seçkinleri ve köy ağaları olarak tanımlanan çorbacılar, Slavca konuşan Ortodoks topluluklar üzerindeki 'çifte boyunduruğu' —hem Osmanlı hakimiyetini hem de dinî meseleler üzerindeki Rumların ve İstanbul Patrikhanesi'nin egemenliğini— simgelemektedir. Vazov'un *Boyunduruk Altında* romanının bu aşağılama sürecine katkısı inkar edilemez. Bu romanda 'çorbacı' tiplemesinin semptomatik fakat karikatürize edilmiş bir tasviri mevcuttur:

Yordan Diamandiev artık yaşlı, zayıf, aksi ve sınırlı bir adamdı; sınıfına kötü şöhret veren Bulgar çorbacılarından biriydi. Serveti giderek artıyor, kalabalık ailesi daha da büyüyordu, hâlâ korku salıyor ve kendisini kimse sevmiyordu. Yoksulların çok acı çektiği ve gerek dalkavukluk, gerekse rüşvetle Türklerin rızasını aldığı adaletsizliklerinin ve zalimliklerinin hikayeleri artık kimseye zarar veremeyecek durumda olmasına rağmen hala anlatılmaktaydı. Baştan aşağı maziye aitti.²³

Romanda sadece Yordan Diamandiev değil, aynı zamanda Diamandiev'in hane halkının üyeleri, kız kardeşi Hacı Rovoahma örneğindeki gibi, Bulgar milliyetçi haydutlarına karşı olan şeytanî insanlar olarak tasvir edilmişti. Romanın ana kahramanı Ognyanov ile sevgilisi Rada arasında geçen konuşmalarda Hacı Rovoahma 'haydutların erdemleri'ni anlayamayan bir karakter olarak belirir:

-O [Hacı Rovoahma] sana isyancı, *hayduk*, kana susamış kötü bir adam dedi! ... Tanrım, bu kadın nasıl insafli davranabilir?

[Rada'nın] sevgilisi Ognyanov, sözlerini doğruladı:

-Radka, Hacı Rovoahma benim asi olduğumu söylüyor. Bilmiyor. Her dürüst genç adamı asi olarak görüyor.²⁴

Ognyanov kendisini dürüst bir adam ve bir devrimci olarak ansa da, Balkan isyanları sırasında devrimciler ile haydutlar arasında yakın ilişkiler vardı. Bu gruplar arasında sürekli bir personel değişimi cereyan ediyordu. Yani, eşkıyalar ulusal kahramanların saflarına katılabilirdi ve bazı durumlarda bunun tersi de olabiliyordu.²⁵

Vazov'un çorbacıları 'hain', çorbacıların oğullarını ise 'ülkenin kurtarıcıları' olarak tasvir etmesinin iki nedeni vardı. İlk olarak, bu iki kuşak arasında dönemsel bir uçurum vardı. İkincisi ve daha önemlisi, Vazov romanın örgüsünde bu ikilikle bilinçli ama zorlama bir retrospektif yapı kurmaya

²³ Ivan Vazov, *Under the Yoke*, (çev.) Marguerite Alexieva and Theodora Atanassova, Twayne Publishers, New York 1971, s. 39.

²⁴ Vazov, s. 64.

²⁵ John S. Koliopoulos, *Brigands with a Cause: Brigandage and Irredentism in Modern Greece, 1821-1912*, Oxford University Press, Oxford 1987, ss. 320-325.

çalıştı. Bulgar gençliğinin durumun zorluğunu kavradığını ve ülkeyi Osmanlı boyunduruğundan kurtarmak için çabaladığına işaret etti. Romandaki yaşlı karakterler genellikle milliyetçi ideolojiye muhalif olarak tasvir edildiler. Romanın bir sahnesinde pek çok genç hep bir ağızdan milliyetçi bir şarkı söylerken, yaşlı insanların sessiz kaldığı betimlenir:

Miço kendinden geçmiş bir şekilde 'Hadi şarkı söyleyin delikanlılar, Tanrı size uzun ömür versin!' diye bağırdı. Fakat yaşlıların arasından bir grup bu delice bölünmenin yanlış zamanda ortaya çıktığını düşünerek kısık sesle karşı çıktılar.²⁶

Gerçekten de, bu yaşlılar ile genç kuşak arasındaki ikilik, Bükreş'teki devrimci komitede liberal üyeler olduğu ve bazı üyelerin 1876'da isyanın patlak vermesini istemediğini bildiğimiz için gerçek durum olmaktan çok, romanda Vazov'un kurguladığı söylemsel bir stratejeydi. Ayrıca, Nisan İsyanı'na katılım, Bükreş'teki devrimci-milliyetçi ortamda bile sınırlı kalacaktı. Dolayısıyla, ciddi bir araştırmacı işe "Neden kuşaklar arasında bir uçurum olduğunu" sormak yerine, öncelikle kuşaklar arasında tahayyül edilen bu uçurumun gerçek olup olmadığı sorusuyla başlamalıdır.

Bulgarca konuşan Ortodoks topluluklar Osmanlı millet sistemine göre *millet-i Rum*'un bir parçası olduğundan ve siyasi sahnede bu milletin kurumlarıyla temsil edildiklerinden, Bulgar toplumunun bazı önde gelen üyeleri Rum millete ait kurumların yönetiminde önemli roller oynadılar. Taşradaki kaza ve nahiyelerdeki kasabalarda ikamet eden ve 'kocabaşı' olarak adlandırılan Hıristiyan cemaatlerinin yerel liderleri ile şehir ve kasabalardaki çorbacılar, gayrimüslim yetişkin erkeklerden toplanan cizye vergisinin tahsilinde görev alıyorlardı. Bu ayrıcalık sayesinde, bazı çorbacılar ve kocabaşılar toprak edinmiş, bazıları ise Avusturya İmparatorluğu ve Rusya ile ticaret yapmıştır. Bu zenginleşen grup, daha sonra, Avrupalı tüccar ile yerli üreticiler arasındaki aracı rolünü üstlenecekti.²⁷

Çorbacılar, varlıklı bir toplumsal grup olarak, Bulgar milliyetçi hareketine birçok dolaylı katkıda bulunmuştu. Öncelikle, dinî kurumlar üzerindeki Rumların ve İstanbul Patrikliğinin hegemonyasına karşı çıkıp, toplumlarının sekülerleşme sürecine katkıda bulundular. İkincisi, paralarını toplumlarındaki eğitim, sağlık ve hayırseverlik kurumlarının gelişimi için harcadılar. Üçüncüsü, Bükreş, Yaş, Edirne, Selanik ve İstanbul gibi şehirlerde tüccar kolonileri oluşturan çorbacılar, Avrupa kültürünü, değerlerini ve tabii ki Avrupa'daki siyasi ideolojileri Osmanlı'nın Balkan topraklarındaki gayri-

²⁶ Vazov, s. 93.

²⁷ Yonca Köksal and Davut Erkan, *Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşanın Rumeli Teftişi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul 2007, s. 5

müslim topluluklara tanıttılar. Bulgar milliyetçi hareketinin önderleri ekseriyetle bu ticarî burjuvazinin soyundan geliyordu.²⁸ Bu insanların katkıları olmadan, Bulgar milliyetçiliğinin entelektüel gelişimi başarılmazdı.

Tema II / Ulusal Bilincin Oluşumu uğruna Şiddeti Kutsama

Modern Avrupa tarihinde ulusal kimlikler devletin tek bir etnik gruba ait olan egemenlik alanında tanımlanmasıyla ortaya çıktı. 19. yüzyılın ikinci yarısında etnik kimliğin bölgeselleştirilmesi süreci Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim topluluklar arasında da etkin hale gelmeye başladı. Bu süreç için 'diğerlerine', yani 'ulusun rakiplerine' karşı şiddet, milliyetçi yazarların yazılarında meşrulaştırıldı ve övgüyle anıldı. Vazov da Bulgar milliyetçi anlatısını oluştururken şiddetin övüldüğü ve göklere çıkarıldığı sahneler kullanmaktan hiç imtina etmedi. Vazov'un romandaki kurgusuna göre, 1870'li yıllarda Hersek ve Karadağ'dan gelen Osmanlı yönetimine karşı isyan haberleri Bulgarlar arasındaki şiddet potansiyelini tetikliyordu:

"Lyubobratıç ve Bojko Petroviç, binlerce Türk'ü kesti," dedi.

"Bravo, [Tanrı] onlara uzun ömür versin!" diye bağırdı birkaç ses.

"Ve Podgoritsa da alındı" devam etti Bay Miço.²⁹

Vazov, romanında Osmanlı boyunduruğu altındaki Slav halkları arasında işbirliği ve içten destek imajını oluşturmaya çalıştı ve 1875 sonbaharında Hersek'teki şiddet olaylarını yukarıdaki alıntıda da görülebileceği gibi meşru göstermek için uğraştı. Hatta Vazov'un romanda Nisan İsyanının patlak vermesiyle ilgili anlatısında, ulusal bilincin gelişimini methettiği daha kasıtlı bir şiddet kutlamasına giriştiği görülebilir. Vazov 'Türk'lerin kıyımına uğratılmasını anlatırken, bu şiddet içeren eylemlerin Tanrı'nın gözünde gerekli olduğunu ve ancak bu şiddet eylemleriyle adalet ve özgürlüğün korunabileceğini iddia eder:

Diğerleri üzerine geldiğinde o hâlâ ona bilinçsizce bıçağını savurup duruyordu, kana susamış vahşi bir hayvandı sanki. Hâlâ sağ olan Türk şimdi insan biçimini kaybetmiş, bir et yığınına dönüşmüştü. Eriyen karların üzerinde kan gölleri oluşmuştu.

Ognyanov bu çirkin manzaradan başını çevirirken şöyle düşündü: "Bu vahşi bir intikam, ama Tanrı'nın gözünde ve insanın vicdanında haklı olan bir şey. Kana susamışlık; ama iyi bir işaret. Bulgarlar beş yüz yıldır koyun oldular, şimdi vahşi bir hayvana dönüşmeleri iyi oldu. İnsanlar uysal koyundan çok yaban keçisine, keçiden çok köpeğe, kurt ya da ayıdan çok kana susamış kaplana, kendileri için iyi bir yiyecek olan tavuktan çok yırtıcı kuş-

²⁸ Age., s. 10.

²⁹ Vazov, s. 97.

lara saygı gösterirler. Neden? Çünkü bunlar özgürlük ve adalet demek olan gücü temsil ederler. Felsefenin gelişmesine izin verdiğinizde, doğa olduğu gibi kalır. Mesih, 'Bir yanağınıza tokat atarlarsa, diğerini çevirin' dedi. Bu kutsal bir söz ve buna büyük saygı duyuyorum. Ama 'Göze göz, dişe diş!' diyen Musa'yı tercih ederim. Bu doğal ve bu kuralı takip ediyorum. Zorbalara karşı mücadelemizin bu acımasız fakat kutsal ilkeyi esas almalıdır ... Acımasızlığa merhamet ederek cevap vermek ondan merhamet beklemek kadar korkakçadır ..."³⁰

Vazov'un bu sözleri milliyetçi bilinci arttırmak uğruna şiddeti kutsayan ve öven çok çeşitli modern milliyetçi kaynaklardan alıntılanabilecek etkileyici bir şekilde dile getirilen basmakalıp ifadelerdir.

Tema III / Ulusal Peyzajın İnşası ve Romantikleştirilmesi

"Ülkesine olan sevgisi ve [onun] doğayı takdir etmesi" Vazov'un şiirsel lirikliğini uyandırdı.³¹ Fakat onun dizelerindeki bu doğa, etnik kimliği belirten bir sıfatla, Bulgarlıkla anılmaktaydı.³² 'Bulgar doğası'nı (*Bûlgarska priroda*), özellikle *Unutulmuş Destanı*'nda (*Epopeya na Zabravenite*) övdü. Vazov'un taktiği, yalnızca doğanın millileştirilmesi değil, aynı zamanda onu övmek ve kendine özgü özelliklerinden bazılarını vurgulamaktır:

Karanlık ve sessizlik hüküm sürüyordu, gecenin harika melankolik sessizliği. Sadece dağ şelalelerinin gök gürültüsü yalnızlığı doldurdu. Rüzgar zaman zaman kasabaya geri dönen gecikmiş hayvan sürülerinin çanların uzak çınlmasını getirdi. Kısa süre sonra ay çıktı ve bu cennet gibi ana büyüsunü kattı. Tatlı ve berrak bir tazelik yere garip gölgeler düşürerek çayır ve ağaçların üzerine döküldü. Eski bir harabenin duvarına benzeyen uçurum, daha açık bir şekilde göze çarpıyordu; arkasındaki Balkan Dağları'nın zirveleri yükselir, gökyüzüne yükselir ve koyu mavi derinliklerde erirken yeni kubbe kavakların ve manastırın ışıktaki sürekli değişen çatılarından da fazla parlıyordu.³³

Bulgar milliyetçi yazarların eserlerinde, Balkan Dağları veya diğer adıyla Stara Planina, haydutların ve hürmete layık savaşçıların kendilerini saklayabilecekleri güvenli yerler olarak sunulur.³⁴ Vazov da romanının 28., 29. ve 30. bölümlerinde Diyarbakır zindanından kaçan kahramanı Ognya-

³⁰ Age., ss. 178-179.

³¹ Hateau, s. 83.

³² Moser, "National Renown and International Reputation", s. 88

³³ Vazov, s. 76.

³⁴ Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, Oxford 1997, ss.74-75.

nov'un, iki Türk'ü öldürmesinin ardından Osmanlı makamları tarafından aranmaya başladığında Balkan Dağları'nda geçirdiği dönemi anlatır.³⁵

Ayrıca, Vazov etnisite belirten bir sıfatla andığı dağları ve tarlaları romantizm akımından esinlenerek tanımlar ve bu coğrafi varlıkların Bulgar karakterini içten pazarlıklı bir şekilde vurgular:

O anda çobanın kavalı çalmaya başladı. İlk başta yumuşak ve hüzünlü olan ezgisi yükseldi ve daha da yükseldi; çalanların gözleri parlıyordu; yanakları coşkuyla kızarıyordu; berrak sesleri titreşti ve geceyi dağların vahşi ezgisiyle doldurdu. [Sesler] Dağların doruklarının ve vadilerin ruhlarını taşıdılar; orman değerlerinin sessizliğini, koyunların öğlen saatlerinde dinlendikleri gölgeli mekanların fısıltısını, mercan köşk kokulu dağ yankılarını ve ovalardan geçen iç çekişleri hatırlattılar. Kaval, Bulgar dağlarının ve tarlalarının arpidir.³⁶

Tema IV / Osmanlı Hakimiyetini Hedef Alan Ebedi Nefret Söyleminin İnşası

Ulus inşası sürecinde, Bulgar milleti diğer uluslarla olan ilişkileri, özellikle komşu olduğu uluslarla ilişkileri, baz alınarak tanımlandı. Bulgaristan'ın Osmanlı mazisi ile olan ilişkisi, Bulgar ulus inşa sürecinin kritik bir yönü olarak kaldı.³⁷ Bu sürecin bir yan ürünü olan Vazov'un romanı, ulus inşa döneminin tüm söylemsel özelliklerini istisnasız yansıtmaktadır. Vazov kitabının ilk sayfalarında bile, Bulgarların Osmanlı yönetiminden memnun olmadıkları izlenimini oluşturmayı amaçladı. Romanında Bulgar kültürünün kasten ve metodolojik olarak yıkıldığını ve Bulgarların Osmanlı döneminde İslam'a dönmeye zorlandığını iddia etti.

Bulgar ulus inşa sürecinin bir diğer özelliği ise yeni kurulan Prenslüğün sınırları içinde kalan bireylerle çok alakalıydı. Bu süreçte Vazov, Bulgar ulus-inşa döneminde Bulgar Prenslüğünün sınırları içindeki Bulgarlar ile hakları 1878 Berlin Antlaşması ile garanti altına alınan Türkler ve diğer Müslümanlar arasındaki topluluklar arası ilişkileri bozabilecek ve devlet-azınlık ilişkilerini zehirleyebilecek aşılmaz bariyerler oluşturmak için çabaladı.³⁸ Okuyucusunu, Bulgarlar arasında bir kuşaktan diğerine aktarılan, Türklere

³⁵ Vazov, ss. 146-58.

³⁶ Age., s. 164.

³⁷ Mary Neuberger, "Bulgaro-Turkish Encounters and the Re-Imaging of the Bulgarian Nation (1878-1995)", *East European Quarterly*, c. 31, no.1, 1997, s. 1.

³⁸ Meşhur bir milliyetçi yazar olan Vazov için, Hıristiyan Bulgarlar arasında "karanlık Osmanlı mirasının kalıntıları" olarak Müslüman nüfusun daimi varlığı istenmeyen bir olguydu. Onun düşmanlığı yalnızca yeni Bulgar ulus-devletindeki Müslüman azınlıklara yönelik değildi, aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne de yönelikti. Vazov'un Müslüman aleyhtarı duygularını hayatının sonuna kadar muhafaza ettiği kesindir. I. Dünya Savaşı yıllarında, Nisan İsyanı'ndan neredeyse kırk yıl sonra bile, Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasındaki ittifakı doğal bir gelişme olarak değerlendirmede ve tüm enerjisini bu "kutsal olmayan ittifak"ı eleştirmek için harcadı, bkz. Grogan, s. 226.

/ Müslümanlara karşı sonsuz bir nefretin mevcudiyetine ikna etmek için çaba sarf etti:

Tıpkı en küçüğü gibi, Ivanitsa Nine'nin kollarında uyurken, gürültüden ağlayarak uyandı. "Uyu canım uyu, yoksa Türkler seni yakalar," dedi Ivanitsa Nine, bebeği dizinde sallarken.

Marko kaşlarını çattı. "Anne" dedi, "Çocukları Türklerle yeterince uzun süre korkuttun! Korku kalplerine saplanacak." Ivanitsa Nine, "Ben öyle biliyorum" dedi. "Bizi de Türklerle korkuturlardı, onlar da herkesi korkutmaya yeterli değiller mi, Tanrı'nın laneti onların üzerinde olsun! Ben yetmiş yaşında bir kadını ve mezara, deyim yerindeyse, gözü açık gideceğim. Güzel günler henüz gelmedi." "Nine, büyüdüğümde kardeşim Vasil ve Georgi ile, kılıçlarımızı alıp tüm Türkleri öldüreceğiz" diye bağırdı küçük Petr.³⁹

Bu niteliği, Vazov'un romanını 1880'lerde başlayan ve özellikle 1890'larda hızlanan ulus-inşa sürecinin vazgeçilmez başvuru kitaplarından biri haline getirdi. Örnekler çoğaltılabilir. Örneğin, romanın bir sahnesinde manastırdaki iki rahip arasındaki bir konuşmada, Müslüman aleyhtarı duygular Vazov tarafından yansıtılmıştı:

"Zaman, Peder, zaman diye söylemeliydim" heyecanla karşılık verdi Papaz Gideon. "Bak, doktoru yakaladılar ve [diğer] Hristiyan'ın sonu da kötü olabilir. Hacer'in çocukları acımasız bir tür. Tanrı yardımcımız olsun, beni insanları tahrik etmekle suçlarsa manastır da zarar görür! Hafife alınacak bir tehlike değil!"⁴⁰

Roman boyunca, Bulgar şiddet eylemleri kahramanca işler olarak kutlanırken, Türk/ Müslümanların eylemleri kana susamış bir vahşet olarak etiketlenir:

Ancak talihsiz Stara Zagora hareketinin Eylül ayında başarısızlığından sonra, Türk nüfus teyakkuza geçti ve öfkesi ansızın Bulgarlara karşı kana susamış misillemelerde açığa çıktı. Çıplak dağ eteklerindeki tüfek ateşine Bulgar vücutlarına mermi atarak karşılık verdi; Bulgar kadınlarının isyan şarkılarına kız kardeşlerinin ırzına geçerek ve erkek kardeşlerinin boğazlarını keserek cevap verdi. Türkler silahsız yolcuları öldürdü, evlere ateş açtı, tutsaklar aldı ve ganimetleri *zaptiyelerle* paylaştı. Tüm Trakya şiddet ve vahşet altında inliyordu.⁴¹

³⁹ Vazov, s. 4.

⁴⁰ Age., s. 36. Hacer'in çocukları ifadesiyle burada Müslümanlar kastediliyor. Yahudiler ve Hristiyanlar, Eski Ahit'e göre, İbrahim peygamberin eşlerinden biri olan Sarah ve oğulları İshak'tan geldiklerine inanırken, Müslümanların İbrahim peygamberin diğer eşi Hacer ve oğlu İsmail'den türediğini düşünüyorlardı.

⁴¹ Age., s. 100.

Kısacası, bu romanda Osmanlı Devleti ve Bulgar toplulukları ile ilişki halinde bulunan Müslüman gruplarla ilgili olumlu bir ifade bulmak neredeyse imkansızdır. Ancak, Vazov'un romanının aksine, farklı dini gruplar arasındaki ilişkilerin bu kadar karamsar ve şiddete dayalı bir çerçevede yürümediğini sözlü tarih çalışmaları bize göstermektedir. Bunlardan biri 1908'de Bulgaristan Prensiğinin resmî olarak bağımsızlığını elde etmesinden hemen önceki dönemi incelemektedir ve iki Bulgar Türk komşularına ilişkin hatıralarından şöyle bahsetmektedirler:

Türkler ve Bulgarlar beraber yaşarlardı ve iyi komşuydular. Bayramlarda birbirlerine ikramlarda bulunurlardı. Biz Paskalya'da Türklere *kozunak* ve kırmızı yumurta gönderirdik; onlar da bize bayramda baklava gönderirdi. Böyle günlerde birbirimizi ziyaret ederdik.

Haskova'da komşularımız Türk'tü. İyi komşuydular. Bizimkilerle iyi geçinirlerdi. Hatta bahçelerimiz arasında küçük bir kapı bile vardı. Annem de, babam da iyi Türkçe bilirdi. Balkan Savaşları sırasında babam yoktu, savaşa gitmişti. Annem de dört çocukla yalnızdı. Ve komşularımız dediler ki: "Hiçbir yere gitmiyorsun...Bizimle kalacaksın". Annem de Türklerle kaldı...Size anlatmaya çalıştığım, bu insanlarla iyi geçindiğimiz.⁴²

Özetle, *Boyunduruk Altında* özerk Bulgaristan Prensiğinin kurulmasından on yıl sonra yazılan ve on beş yılı aşkın bir süre sonra basılan, bundan dolayı da travmatik etkileri içinde barındıran, 'kötü Türkler' ve 'iyi Bulgarlar' zıtlığının üzerine kurulmuş olan ve ulus-inşa dönemine ait bir edebî çalışmadır.⁴³

SONUÇ

Geçmişle kurulan tuhaf bir ilişki, 19. yüzyılda etkin olan Balkan milliyetçiliklerinin genel özelliklerinden biriydi. Üç hanedan devletinin, Avusturya-Macaristan, Rusya ve Osmanlı Devleti, egemenliği altında kalmaları sebebiyle aristokrasisi gelişmemiş olan Balkan milliyetçiliklerinin geçmişe dair bir anlatıları da yoktu. Uluslarının tarihini yazmaya başlayan milliyetçi tarihçiler, bu hanedan üçgeni altındaki dönemleri ulusal tarihlerine dahil etmek istemiyorlardı. Bu "boş geçmiş", yeni oluşmaya başlayan milliyetçi intelligentsia grubu tarafından kan ve aidiyet anlatılarıyla dolduruldu. Kana duyulan ihtiyaç geçmişe dair anlatıların içinde dolaştı ve yeni oluşturulan ulusal belleğin içine Osmanlı hakimiyeti altındaki "kutsal bir şehitliğin işa-

⁴² Donald Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 176.

⁴³ Frederick F. Anscombe, *State, Faith, and Nation in Ottoman and Post-Ottoman Lands*, Cambridge University Press, Cambridge 2014, s. 143.

reti” gibi kazılarak oyuldu. Başka bir deyişle, Balkan milliyetçiliklerinin “kendini kurban ederek etnik grupları için bir bölge ve aidiyet” oluşturma fikri üç imparatorluğun “hanedan devleti” kavramının yerini aldı.⁴⁴ Şanlı bir geçmişti kutsayan ulusal bir dilin ve meşru bir edebiyatın oluşması ulus-ınşa sürecine destek oldu. Balkan milliyetçiliklerinin farklı ve kendine has özellikleri, Balkanlar ve *Balkanizm* hakkında kalıplaşmış görüşlerin ortaya çıkmasına neden olan faktörlerden biri oldu.

1850’ler ve 1900’ler arasındaki dönemde, yeni kurulan Balkan üniversitelerinde birbirine bağlı akademik disiplinler oluşmaya başladı. Bu dönem Hroch’un modelinde C Aşamasına denk gelir. Özellikle siyasi tarih, filoloji (dilin tarihsel açıdan incelenmesi), “ulusal” folklor ve ulusal olanın temsili sayılan geleneksel kültürün çalışıldığı etnoloji ve antropoloji en takdir edilen disiplinlerden oldu. Eserleri 19. yüzyılın milliyetçi ideolojisine kazınmış olan milletperver bilim adamları, bu yeni eğitim kurumlarında aktif rol aldılar. Bu disiplinlerdeki tüm malzemeler, “belirli bir kolektif ruhun yegane metafiziksel esası, ulusal benliği” yansıtmak zorunda idi.⁴⁵ Bu ulusal metafiziksel esasın tezahürleri arasında, hanedanın görkemi, devrimci kahramanlık, peyzajın ve bitki örtüsünün ulusal özellikleri ve folklorik giysiler özellikle vurgulandı. Bu durum, Balkan akademisinin kendine özgü bir niteliği değildi, milliyetçilik çağında beşerî bilimlerin genel kabul gören en önemli normuydu.

Bu dönemde, akademik uzmanlaşmanın sınırları ihmal edilebilirdi. Edebiyat üzerine ihtisas yapanlar kültürel tarihçi olabilirken, tarihçiler dilbilimci olarak üniversitede işe alınabilirdi. Bu temayüle tam olarak uyum gösteren Vazov, kendisini hem Nisan Ayaklanmasının vakanüvisi/ tarihçisi hem de Bulgar ulus-devletinin en önde gelen edebiyatçısı olarak nitelendirirdi. Buna paralel olarak Vazov’un çalışması yalnızca Bulgar ulus oluşturma sürecinin bazı özelliklerini değil, aynı zamanda milliyetçilik çağının hassasiyetlerini de yansıtıyordu.

Boyunduruk Altında’nın gerçekçi bir ton oluşturmaya yönelik hissedilir arzusuna rağmen, Vazov, 1880’lerin ikinci yarısında, muhtemelen 1887 ve 1889 yılları arasında bir noktada bu kitap için kâğıt-kalemi eline aldığı zaman, 1876’daki başarısız Nisan İsyanı’nın travmatik etkilerinin tesiri altında olmaya devam ediyordu. Bulgar ulus-devletinin vatandaşlarını oluşturacak

⁴⁴ Ugo Vlasavjević, “The South Slav Identity and the Ultimate War-Reality”, *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation*, (der.) Dušan Bjelić ve Obrad Savić, Massachusetts Institute of Technology Press, Massachusetts 2005, s. 195.

⁴⁵ Alexander Kiossev, “The Dark Intimacy: Maps, Identities, Acts of Identification”, *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation*, (der.) Dušan Bjelić ve Obrad Savić, Massachusetts Institute of Technology Press, Massachusetts 2005, ss. 175-176.

nüfus 1876 Nisan İsyanı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın getirdiği yıkımdan etkilenmişti. Osmanlı-Rus savaşı sırasında Rus işgali altında kalan şehir ve kasabaların çoğu harap edilmişti ve vatandaşların hafızasında ayaklanmanın ve savaşın travmatik etkileri hâlâ hissedilebilmekteydi. Bu nedenle, 1876 Nisan İsyanı, Bulgar millî hafızasında merkezî bir konum edinen en önemli kahramanlık olayı olarak değerlendirildi.⁴⁶ Bu mücadelede hayatlarını kaybedenler 'şehitler', 'aydınlanmış ülkelerin ilerlemesine' katkıda bulunmak isteyen "savaşçılar" olarak temsil edildi.⁴⁷ Bu hareketin en önde gelen örneklerinden biri olan Vazov, Nisan İsyanını yeni doğan Bulgar ulus devletinin doğuşunun en tipik anlatısı olarak bilemeye çalıştı.⁴⁸ Vazov, farklılıklara saygının bir kaide teşkil ettiği ve farklı etnik-dinî topluluklar arasında bir arada yaşamının uygulanabilir bir düşünce olduğu, birçok etnik yapıyı ve dinî içinde bulunduran bir imparatorlukta doğmuştu ancak zaman içinde Bulgar ulus-devletinin milliyetçi seçkinlerinden biri haline geldi. Eserleri, özellikle de *Boyunduruk Altında* romanı, Bulgar milliyetçi söyleminin oluşumuna katkıda bulundu ve bugüne kadar Bulgar eğitim sisteminde tüm öğrencilerin okuması mecbur tutulan vazgeçilmez ders kitaplarından biri olarak kaldı.

⁴⁶ Alexander Kiossev, "Gears behind the Stage: Rhetorical Structures of the National Imagination/s", *Mythistory and Narratives of the Nation in the Balkans*, (der.) Tatjana Aleksic, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle 2007, s. 109.

⁴⁷ Age., s. 108.

⁴⁸ Marcel Comis-Pope, "Danubian Bridges and Divides: Balkan Multiculturality North and South of Danube", *Mythistory and Narratives of the Nation in the Balkans*, (der.) Tatjana Aleksic, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle 2007, s. 17

KAYNAKÇA

- Anscombe, Frederick F., *State, Faith, and Nation in Ottoman and Post-Ottoman Lands*, Cambridge University Press, Cambridge 2014.
- Black, C. E., "The Influence of Western Political Thought", *The American Historical Review*, c. 48, no. 3, (Nisan 1943), ss. 507-520.
- Cevdet Paşa, *Tezahir*, c. 3, (Der. Cevad Baysun), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Cornis-Pope, Marcel, "Danubian Bridges and Divides: Balkan Multiculturalism North and South of Danube", *Mythistory and Narratives of the Nation in the Balkans*, (der. Tatjana Aleksić), Cambridge Scholars Publishing, Newcastle 2007, ss. 12-21.
- Crampton, Richard J., "Bulgarian Society in the Early 19th Century", *Balkan Society in the Age of Greek Independence*, (Der. Richard Clogg), Macmillan Press, Londra 1981, ss. 157-204.
- Crampton, Richard J., *Bulgaria, 1878-1918: A History*, East European Monographs/Columbia University Press, New York 1983.
- Fine, John V. A., Jr., *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early Modern Periods*, University of Michigan Press, Ann Arbor 2006.
- Georgeoff, John, "Nationalism in the History Textbooks of Yugoslavia and Bulgaria", *Comparative Education Review*, c. 10, no. 3, (Ekim 1966), ss. 442-450.
- Grogan, Ellinor, "Obituary: Ivan Vazov", *The Slavonic Review*, c. 1, no. 1, Haziran 1922, ss. 225-226.
- Hateau, Georges, "Vazov, Poète National", *Panorama de la Littérature Bulgare Contemporaine*, Sagittaire, Paris 1936, ss. 75-94.
- Hroch, Miroslav, *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Compositions of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, (Çev. Ben Fowkes), Cambridge University Press, Cambridge 1985.
- Hroch, Miroslav, "The Social Interpretation of Linguistic Demands in European National Movements", *Regional and National Identities in Europe in the XIXth and XXth Centuries*, (der. Heinz-Gerhard Haupt, Michael G. Müller & Stuart Woolf), Kluwer Law International, Lahey 1998, ss. 67-96.
- Igov, Svetlozar, *Istoriya na Bŭlgarskata Literatura*, Cielo, Sofya 2001.
- Kiossev, Alexander, "The Dark Intimacy: Maps, Identities, Acts of Identification", *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation*, (der. Dušan Bjelić ve Obrad Savić), Massachusetts Institute of Technology Press, Massachusetts 2005, ss. 165-190.
- Kiossev, Alexander, "Gears behind the Stage: Rhetorical Structures of the National Imagination/s", in *Mythistory and Narratives of the Nation in the Balkans*, (der. Tatjana Aleksić), Cambridge Scholars Publishing, Newcastle 2007, ss. 107-133.

- Koliopoulos, John S., *Brigands with a Cause: Brigandage and Irredentism in Modern Greece, 1821-1912*, Oxford University Press, Oxford 1987.
- Köksal, Yonca ve Davut Erkan, *Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşanın Rumeli Teftişi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2007.
- Moser, Charles A., "The Journal Zlatorog and Modern Bulgarian Letters", *The Slavic and East European Journal*, c. 7, no. 2, (Yaz 1963), ss. 117-133.
- Moser, Charles A., "National Renown and International Reputation: The Case of Ivan Vazov", *The Slavic and East European Journal*, c. 23, no. 1, (Bahar 1979), ss. 87-93,
- Neuberger, Mary, "Bulgaro-Turkish Encounters and the Re-Imaging of the Bulgarian Nation (1878-1995)", *East European Quarterly*, c. 31, no.1, 1997, ss. 1-18.
- Palairret, Michael, *The Balkan Economies, c. 1800-1914: Evolution without Development*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).
- Pundeff, Marin V., "Resources for the Study of Twentieth-Century Bulgarian Literature", *The Slavic and East European Journal*, c. 16, no. 4, (Kış 1972), ss. 458-471.
- Quataert, Donald, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- Rogel, Carole, "The Wandering Monk and the Balkan National Awakening", *Nationalism in a non-National State: The Dissolution of the Ottoman Empire*, (der. W. Haddad ve William Ochsenwald), Ohio State University Press, Ohio 1977, ss. 77-101.
- Sugareff, Vangel K., "The Constitution of the Bulgarian Revolutionary Central Committee", *The Journal of Modern History*, c. 4, no. 4, (Aralık 1932), ss. 572-580.
- Todorova, Maria, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, Oxford 1997.
- Vazov, Ivan, *Under the Yoke*, (çev. Marguerite Alexieva ve Theodora Atanassova), Twayne Publishers, New York 1971.
- Vlasavljević, Ugo, "The South Slav Identity and the Ultimate War-Reality", *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation*, (der. Dušan Bjelić ve Obrad Savić), Massachusetts Institute of Technology Press, Massachusetts 2005, ss. 191-207.
- Werner, Alfred, "Ivan Vazov", *Books Abroad*, c. 24, no. 3, Yaz 1950, ss. 242-244.